

ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿԻ ԲԱԶՄԱՎԻՊԻ

ՆՈՐ ՀԱՐՑՄՈՒՆԵՔ

1. ՍԱՀԱՆԱՐՏ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ

Անցնալ տարի ապրիլի Մոսկովայի մէջ եւ պիտկոպոսական խորի վերայ մի պատասխան տրուեցաւ: Այժմ կը հարցնեն մեզ քահանայական սաղաարտիմ համար:

Նախ թէ՛ երբ մտած է մեր մէջ, եւ եւ պիտկոպոսներէ՛ն ալ՝ թէ միայն քահանայիցմէ գործածուեր է, կամ ժամանակ մի առաջին մերթ է եւ ապա երկրորդներէն:

Բ. Այժմ՝ Սարկաւազունք ալ կը գործածեն զայն. այդ ո՞ր դարէն է, եւ օրինաւոր է արգելք:

2. “ՎԵՃԱԶԱՐԵԱԿ”, ԿՈՁՄԱՆ ՊԱՏԱՆԻՍ

Խնդրեմ՝ Բազմալիկի Սոսնանդակէն հետեւեալ հարցիս գործարար պատասխան մի տալու՝ որչափ հմար է փութով, որով զիս մեծապէս պարտաւորած պիտի լինի: — Վեցհազարեակ կամ Արտանա վեցհազարեակ՝ բառազոր մէջ կը բացատրուի իրեն խորհրդաւոր կամ մտացածիմ կամ ամենեւեթ արուեստ՝ գուշակելու որ և ինչ բան՝ թիւերու և կամ տառերու զուգարութեամբ ձեռքով կը գրուի մամապէս մանեւ հօրեագրեանք բառով իբր հօրեւ ճայնաւոր տառից ձեռքով յատալ եկած փոփոխութեամբ հաշիւներ և գուշակութիւններ, և այլն. և այս վեցհազարեակ բառիմ համոզելու կը դրուի եւրոպական *cabale* կամ *art cabalistique* բացատրութիւնն: — Արդ, այս ամէնը բարի է և հասկանալի, սակայն չեմ գտած միմէի օրս բնու տեղ մը բացատրութիւն այն մասիմ թէ ինչո՞ւ համար արդեօք այդ արուեստն մեր մէջ վեցհազարեակ կոչումն է ստացեր:

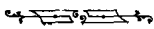
Տ. Ա.

ՊԱՏԱՍԽԱՆ

ԲԱԶՄԱՎԻՊԻ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿԻՆ

1. ՄԵՆ ԱՄԱՐՏՔ

Բազմալիկի Սոսնանդակն այս անգամ իւր ըրած այցելութեամբ՝ բաւական խոսիւթիւն պատճառեց մեր գասախմբին մէջ. անհատնում վէճ մը յարոյց, որուն վերջաւորութիւնն իր բերած հարցին զրեթէ զրեթէ իրական փորձը պիտի լինէր. այդ հարցն էր Մեւնասարտի վրայօք եղածն: — Չանազան կարծեաց բաժանումն ծագեցաւ մէջերնս. ո՞նէ կը գովէր մենամարտը՝ իրեն նշան բաշարի ոգւոյ, իբր ասպետական առաքինութիւն մի. ուրիշ մի կը քարոզէր զայն՝ անարդար և բարբարոսութենէ մնացած վատ սովորութիւն մի. երրորդ մի՝ զայն մարդկութեան փասակար և անպատուաբեր ճանչնալով հանդերձ, սակայն անհրաժեշտ կարեւոր կը համարէր, ինչպէս են տրուեր և աւերիչ պատեհարգմունք. չորրորդ մի՝ իրեն միջնորդ հաշտարար ծայրայեղ կարծեաց՝ մասսամբ մի օգտակար և մասամբ միայն փասակար կը գտար: — Իրարու փաստներ հերքելու ջերմն ու բուռն վիճաբանութիւն մի՝ երկար ժամեր տեւեց, և զուցէ տաք խօսքերու նաեւ տաք տաք գործեր ալ յաշորդէին, եթէ վիճին զայրացած վայրկեանին՝ բարեբախտաբար վրայ չհասնէր՝ իր գիտութեամբ և բարեզով մեզ ամենուս պատկառելի՝ վարժաբանիս բարոյագիտութեան ուսուցիչն: Սա հանդարտեցընելով զմեզ, և յետամէն մէկերնու կարծիքն ու պատճառները մի առ մի լսելու, և իմանալով նաեւ որ մեր վիճին սկզբնաւորի եղողը Մոսկովայի հարցերն էին, հետեւեալ խօսքերով մեր բանասէրներ զարեցուց. զորս եւ զրի առնելով՝ կ'ուզարկեմ իբր պատասխան Մոսկովայից հարցմանս:

«Մենամարտն ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ երկու անձանց մէջ տեղի ունեցած անարդարութեան խնդրոյ մը՝ տեսակ մի լուծումն, որուն մէջ բռնութիւնը և կամ գիպուածը գտաւմծիտ կու տայ՝ փոխանակ իրաւունքի կամ՝ օրինաց՝ Ուստի մենամարտի հիմը կրնայ համարուիլ «իրաւունք հզօրագունին» առածը։ — Այդ հիմը մեզի յայտնի ցոյց կու տայ՝ որ զարգացեալ մարդկութեան գաղափարականին ճշտօք հակառակ է մենամարտը։

«Եթէ պատմութեանց էջերուն դիմենք՝ պիտի գտնենք որ մենամարտն ի սկզբան անկանոն և կիսալայրենի ազգաց մէջ տեղի ունէր, որոց ասանդութեանց հասած են մեզ առասպելներու ձեւի ներքեւ։ Սկայն այդ ժամանակներն ուրիշ օրէնք չունէին մենամարտողը՝ բայց միայն իրենց քմահանցողով հաստատուած աւելի կամ պակաս պայմաններ։

«Երբ մարդկութիւնը սկսաւ այժմեան պատմական ճանչցուած՝ համեմատաբար զարգացեալ շրջաններու մէջ ստը կոխել, սկսուեցաւ մենամարտի հակառակ օրինական վճիռներ տրուիլ, քանի մ'ազգաց մէջ իբր համազգաց յին ճանչցուած պայմաններու մէջ ամփոփելով՝ զայն։ Բայց այդ ժամանակի մենամարտը ալ՝ աւելի պատերազմաց ատեն հանդիպած միջադէպներ էին, և կամ բռն՝ մեծամեծ պատերազմական սղերեղութեանց հետ կապ ունեցող գրուագիւր էին։

«Մենամարտն ազնուացընիլ ջանացող կամ յատուկ օրէնսդրական ձեւի ներքեւ գնող դարը՝ միջին կոչուածն եղաւ, յորում ասպետութիւնն իւր ծայրագոյն զարգացման հասած էր, և ոչ միայն հասարակաց օրէնքի համաձայն չէր շարժէր, այլ նաեւ իրեն նախատեղի կը համարէր սովորական մարդկանց համար զրուած օրէնքներուն հպառակի։

«Ասպետական հաստատութեանց անկման հետ՝ վերցուեցան նաեւ մենամարտողներու ձեռք բերած առանձնաշնորհութիւններ. և նոր ժամանակաց պարծանքներն մին եղաւ՝ այդ բռնութեան և անարդար հիման վրայ զրուած սովորութիւնը ջնջելու ջանքն, սկսե-

լով նախ օրինագրոց մէջ զայն ապօրինի ճանչնալ և պատուհասի երթարկել։ Զինուորութիւնը՝ որ բռնաւոր ոյժը կը ներկայացընէ՝ դեռ եւս մենամարտի բռնական իրաւունքը մերժած տարագիր բրած չէ իւր մէջն։ Բայց այն ալ մենամարտողները պատահաբար կ'ենթարկէ, իսկ չմենամարտողներն՝ անարգութեան, յայտնի հակառակակողութեան մէջ գտնուելով։ — Օրէնքէ սահմանուած պատուհան թէպէտ և այսօր թեթեւագոյն է, բայց հետզհետէ իրաւախոհ և արդարաւել մարդկութեան՝ մեծամասնութեան բողոքը պիտի սաստկացընէ տայ զայն, մինչեւ անշուշտ օր մի՝ մենամարտը հասարակ եղեճագործութեանց դասակարգին մէջ պիտի արձանագրուի օրէնսդրութեան։

«Մենամարտի անհետացման աստիճանն ուրեմն կրնանք չափ մի համարել ազգի մ'օրինաց կատարելագործութեան։ Օրէնսդրութիւնն հիմնուած պէտք է լինի առողջ մտքի, ուղիղ բարոյականի և կրօնական սկզբանց վրայ։ Բայց այդ երեք սկզբունքն ալ չեն կրցած և չեն կարող բնագոյնի երբեք մենամարտը՝ իբրեւ խելացի, իբրեւ արար և իբր աստուածահաստատ գործ մի, յորում շատ անգամ՝ կը ֆուսի տլն որոյ կողմն են իրաւունք, աննպատակ կը մնայ նա՝ որ իրեն նպատակ ունէր արդարութիւնը պաշտպանել, և կը բարձուի մանդկային սեպական կամօք (ինքնապահութեամբ) կեանք մի՝ որուն հեղինակ կամ արարիչ Աստուած միայն լինելով՝ առանց արարելի կամաց բառալին օրինաւոր չէ, այլ կրօնական եղեճ է, և արարչին իրաւանք բռնաբարութիւն է։

«Զէ կարելի և չէ ուղիղ մենամարտը բազմաթիւ պատերազմի հետ, և մի և նոյն սկզբունքի, այսինքն՝ իրաւանք և անձին պաշտպանութեան սկզբունքի արդիւնք համարել։ — Նախ այս բռն՝ որ պատերազմն ուղիղ բարոյականին համաձայն է՝ երբ օրէնք լինին պատերազմ մղողն, և ոչ անգոսնելի կիրք՝ որ օրինաց հակառակ են. իսկ մենամարտն՝ ոչ միայն աստուածային կամ կրօնական՝ այլ և մարդկային օրէնքով դատապարտուած է՝ իբր զլացուցն ուղիղ բանականութեան և իբր խանգարիչ արդարութեան։ Հետեւաբար՝

մինչդեռ պատերազմը կրնայ օրէնքով բանաւոր և արգարացի և բարոյական գործ մի լինել, ընդհակառակն մենամարտն՝ օրինաց հակառակ լինելով՝ միշտ յիմարական, միշտ անիրաւ և միշտ անբարոյական գործողութիւն մ'է։

«Պիտի առարկեն ոմանք ձեզմէ՝ թէ ի՞նչ պէտ է կարելի և արդեօք՝ հասարակաց աղեւթից պատճառ եղող՝ աւերել և սպանիչ ու գաղանական պատերազմը, (վասն զի ամէն պատերազմ իւր մէջ այդ յատկութիւնները կը պարունակէ), բանաւոր և արգարացի և բարոյական լինի, մինչդեռ պատերազմն ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ երկու խումբ մարդկանց կամ երկու ազգաց մէջ տեղի ունեցած մեծագոյն մենամարտ մը, ինչպէս վերջինս ալ ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ անհատականաց պատերազմ մի։ Արդ, եթէ իրենք թոյլ կու տան՝ նպատակի մը հասնելու համար՝ բիւրաւոր մարդոց դէմ առ դէմ պատերազմելու և զիրար սպանելու՝ օրէնքէ սահմանաւ գնեցնելով և կարգեցնելով, նոյն օրէնք պատճառ չունին արգելելու՝ որ մի և նոյն կամ համանման նպատակի համար (պատուոյ կամ շահու պաշտպանութեան) երկու անձինք ալ դէմ առ դէմ չպատերազմին՝ օրէնքէ սահմանուած գնեցնելով և կարգադրութեամբ։ Ուստի կամ պէտք է պատերազմն ալ ապօրէն և եղեոնական համարել և կամ մեւնամարտն ալ օրինաց և բարոյականի համահայն։

«Այսպէս պատճառաբանող մի՝ սխալ համոզման մէջ կը գտնուի. որովհետեւ թէ՛ մարդկային և թէ՛ աստուածային օրինաց նպատակը կամ թոյլտուութեան հիմունքը՝ սխալ բովանդակութեան մի վրայ կը դնէ, և այս կերպով կը շփոթէ հասարակաց օրինաց իրաւունքը՝ առանձնականի մը սեփական իրաւունքին հետ։ Ո՛ր և իցէ անձի մը սեփական իրաւունքը՝ իրեն կամքին ազդելն է. քայց այդ ազդելը կրնայ երբեմն արդար և երբեմն անարդար լինիլ, կրնայ մարդկային ընկերութեան մեքէլ օգտակէտ և մեքէլ ալ վնասակար լինիլ. ուստի, հասարակաց օրէնքը՝ իրեն օրհնական իրաւամբ՝ կը չափաւորէ այդ սեփական իրաւունքը կամ այդ

ազդելը, զնեղով անոր դէմ պայման, սահման, արգելք և այժ. ուսկից յառաջ կու գան՝ անհնազանդից համար սահմանուած դատաւարատութիւնը, առեւտրը և զխապարտութիւնը։

«Հասարակաց այդ օրէնքին՝ առանձնականաց կամքին վրայ ի գործ դրած ստիպման կամ բռնութեան հիմն է (աստուածաւոր իրաւունքէն զատ) հասարակաց քարիճ։ Արդ, այս հասարակաց քարիճ իրաւունքը՝ ինչպէս առանձնականաց կամքին օրինաւորապէս արգելք կրնայ դնել և անհնազանդները պատժել, այսպէս կրնայ նաեւ խումբ մի մարդկանց և կամ ազգ մը կազմող բազմութեան անարդար կամքին սահման դնել և չհնազանդողը պատուհասել՝ զինու զօրութեամբ, սպանմամբ, կոտորածներով կամ պատերազմով։ Վէտն զի օրէնք (թէ՛ լինին մարդկային և թէ՛ աստուածային) ընդհանուր մարդկութեան բարին կամ երջանկութեան իրենց նպատակ ունին. բայց այդ բարին խաղաղութեան մէջ կը գտնուի, իսկ խաղաղութիւնն ալ հաստատուած է արդարութեան վրայ, որոյ պակասելով՝ մի կամ միւս կողման համար յառաջ կու գան զրկանք, և այդ զրկանք կը ծնանին նախ բողոք և յետոյ պատերազմ, որ է արդարութեան վերահասատման միջոց և եղած անիրաւութեան մի պատուհաս կամ օրինաց վրէժնորոն։

«Երբ արդարութեան օրինաց խանգարելը՝ առանձնականը ոմանք լինին՝ սքըտ չեն կրնար օրէնքը գործադրել տուող իրաւացի բռնութեան դէմ՝ փոխադարձ սեփական բռնութիւն ի գործ դնել, հետեւաբար տեղի կու տան կամ լ'ընկնուին։ Իայնք երբոր արդարութեան օրինաց խանգարողը ոչ թէ ոմանք՝ այլ որոշ խումբ մի մարդկանց լինին և կամ ամբողջ ազգի մը զլուծ կեցող վարչական մարմին մը, և կամ նոյն իսկ ազգի մ'ամբողջութիւնն, այն ժամանակ արդարութեան օրինաց իրաւացի բռնութեան դէմ՝ հակադարձ անիրաւ բռնութիւն մ'ի գործ կը դրուի. ուսկից կը ծագի պատերազմ։ Որով՝ պատերազմով կոչմանց մէկը պաշտպան է արդարութեան, որ է մարդկութեան հաստատակաց բարին, իսկ միւսն անարդարութեան,

որ է սեփական ազգային բարեգն՝ Հակառակ ընդհանուրին բարեաց։ Այնպիսի պարագայի մէջ՝ առաջնայն գործն իրաւացի է, որովհետեւ համաձայն է օրինաց, իսկ երկրորդին աւելորդ։ Եւ որովհետեւ զատապարտեալ է օրէնքէն, վասն զի չէ կարելի որ մի է նոյն ժամանակ և մի է նոյն ինքնորոշ մէջ՝ արդարութիւնն երկու Հակառակ կողման ալ պատկանի։ — Այս կերպ ուրեմն կրնայ պատեւրազմն իրաւացի, օրինաւոր և բարոյական լինել։

«Բայց կրնայ լինել նաեւ որ մի է նոյն ժամանակ երկու կամ աւելի իրարմէ տարբեր խնդիրներու պատճառաւ լինի պատեւրազմն, որոց ոմանց մէջ արդարութիւնը մէկ կողմին պատկանի, և այլոց մէջ միւս կողմին։ Այս պարագայի մէջ պատեւրազմն երկու կողմանէ ալ միանգամայն կը լինի մասամբ մի արդար և մասամբ մի անիրաւ։

«Փափաքելի բան է յիրաւի՝ որ պատեւրազմունք բնաւ տեղի չունենային մարդկութեան մէջ, և թէ՛ լինէր գերազոյն ատեան կամ վճռատու ժողով մի կամ Հասարակաց ամենայն ազգաց պատգամատու մի միայն ձայն, որ այսպիսի պարագայից մէջ իրաւարար լինէր անբողոքելի վճռող։ Բայց այդ փափաքն՝ միշտ փափաք մնացեք է մինչեւ այսօր և շատ Հաւանական է որ նոյնպէս մնայ նաեւ մեզմէ վերջն ալ։ — Վասն զի այդ վճռատու ձայնն պէտք է ունենայ մարդկային օրէնսդիր իշխանութիւնէն վեհազոյն իրաւասութիւն ունեցող իշխանութիւն մի։ արդ, այդ իշխանութիւնն է աստուածային կամքն, որոյ մեկնիչ կամ յայտարարողն է կրօնական իշխանութիւնն երկրիս վրայ։ — Այս վերջին իշխանութիւնը կրնար ամենայն ազգաց օրինաց մէջ ծագաց վճենքու միակ վճռատու և իրաւարար լինել, եթէ չլինէին երկրիս վրայ նաեւ կրօնից տարբերութիւնք, որով նաեւ կրօնական զանազան իշխանութիւնք՝ մին անկախ միւսէն։

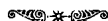
«Այսպէս ուրեմն՝ մինչդեռ սեփական կամ անձնական իրաւունք մենամարտութեան՝ ստորագասեալ են Հասարակաց բարեւոյն վրայ հսկող օրինաց իրաւունքին, այս վերջինս ընդհակառակն անկասի և իւրաքանչիւր ազգաց

մէջ, և իւր անկախութեամբ կը զեղծանի երբեմն՝ Հակառակ կենալով ուրիշ ազգի մարդարութեան պաշտպան օրինաց։

«Մինչեւ Հիմայ ըսածէն հետեանք կ'ելլէ ուրեմն, որ՝ մինչդեռ պատեւրազմն կրնայ լինել մերթ իրաւացի և մերթ անիրաւ, ընդհակառակն մենամարտն միշտ անիրաւ է, վասն զի օրինաց Հակառակ է։ — Հետեւաբար վարչական մարմինք պէտք է հսկեն խստիւ որ օրէնք յարգուին ամենէն, և բարբարոս զարբերէ մեզի ժառանգութիւն ձգուած մենամարտի մնացորդն ալ ջնջուի և իսպառ անհետանայ»։

Մ Ի Հ Բ Ա Ն

Ուսանող միջն. վարժարանի մը

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

Ն Ո Ր Ա Գ Ի Ի Տ

Ա Ն Թ Ե Լ Հ Ե Թ Ա Գ Ի Ի Ր

(Շար. տնս էջ 199)

Դ

Ելելտրականութիւնը Թրմուացնելու համար շինուած գործիներ։ — Մարկոսի կը գործածէ՝ զանոնք իւր հեռագրին համար։ — Ապստամբ սրբոցի մը եւ զայն նուաճելու կերպը։

Գլխաւորաբար Բն ընդ կարեւոր էր Մարկոսիի՝ որ իւր մտածան ի գործ դնէր։ — Հեռագիրը զրկող գործիքին մէջ՝ այնպիսի կազմածի մը պէտք ունէր, որ յօրինէր և միջոցի մէջ նետէր Հրեան արեւելեան։ Իսկ հեռագիրն ընդունող գործիքին մէջ՝ ուրիշ կազմածի մը կարօտ էր, որ այն արեւելեան ամփոփէր կամ ընդունէր իւր մէջ և զգալի